УДК 351.746.1

DOI 10.33251/2522-1477-2019-5-75-79

ГАНАБА Світлана Олександрівна,

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ТОПОЛЬНИЦЬКА Галина Юріївна,

кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

МЕТОДИКИ ТА ПРИНЦИПИ ГРУПОВОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті зроблено спробу висвітлити теоретичні аспекти активних методів групової психокорекції (соціально-психологічних тренінгів) як свідомої активізації комунікативних процесів у навчальній чи іншій групі, проаналізувати структуру роботи тренінгових груп залежно від змісту поставлених навчально-пізнавальних, творчих або психокорекційних завдань.

Ключові слова: тренінг, психокорекція, груповий тренінг, нетрадиційні методи, особистісно-орієнтовний підхід, класифікація групових методів навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна гуманітарна освіта має потребу в розробці нових активних методів навчання, нових програм і методичних посібників, розроблених на основі наукових досліджень і практики роботи викладачів-науковців. Метод навчання – досить складне, багатовимірне психолого-педагогічне явище, в якому знаходять відображення об'єктивні закономірності, принципи, цілі, зміст і форми навчання. На сьогоднішній день у системі освіти набуто значного досвіду, проте ведеться пошук нових підходів щодо професійної підготовки офіцерів-прикордонників. Певну роль у вирішенні перерахованих завдань могли б відіграти так звані активні методи групової роботи або соціально-психологічні тренінги як свідомо активізація комунікативних процесів у навчальній чи іншій групі, залежно від змісту поставлених навчально-пізнавальних, творчих або психокорекційних завдань.

Метою статті є спроба розкрити сутність та класифікувати сучасні нетрадиційні методи навчання в вищому військовому навчальному закладі як надзвичайно складні психолого-педагогічні та соціально-педагогічні утворення в системі професійної підготовки у ВЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Єдність особистісних, соціальних і діяльнісних чинників у становленні форм психологічного відображення, його детермінація психологічних умов, діяльнісне опосередкування міжособистісних відносин у соціальній групі, системний підхід до дослідження психологічних процесів, а також теоретичні положення, сформульовані військовими психологами С. Д. Максименком, О. Д. Сафіним, О. В. Тімченком, В. В. Ягуповим та іншими. Науково-практичному аналізу міжособистісних відносин у військових колективах були присвячені дисертаційні дослідження П. Макаревича, В. Г. Кохана, В. М. Невмержицького, В. Л. Семенюка, Т. І. Олійник, А. С. Троца, Р. В. Белоусової, О. В. Іванової, Г. А. Гайдукевича та інших. Теоретична концепція базується на наступних принципах: системності, детермінізму, розвитку, єдності свідомості та діяльності.

Виклад основного матеріалу. Активне соціально-психологічне навчання можна розглядати як новий напрям у професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників, що забезпечує інтеграцію творчого потенціалу управлінського спілкування. Ефективність такого процесу забезпечується груповим феноменом. Перш за все – це можливість отримати зворотній зв'язок і підтримку від людей, котрі мають спільні проблеми та переживання. У такій групі люди відчують себе прийнятими і активно приймають інших, користуються довір'ям групи та довіряють самі. В умовах групи учасник може експериментувати з різними стилями спілкування,

засвоювати і відпрацьовувати різні навички взаємодії, відчуваючи психологічний комфорт і захищеність. Отже, відчуваючи підтримку, контроль, учасник тренінгової групи отримує можливість оволодіти для себе певними стилями відносин з різними партнерами.

Усі методи соціально-психологічного тренінгу характеризуються, по-перше, орієнтацією на широке використання навчального ефекту групової взаємодії. По-друге, ці методи реалізують принцип активності членів тренінгової групи через використання у навчанні елементів дослідження. Якщо, традиційні методи зорієнтовані, в основному, на те, щоб донести готові знання, то у тренінгу учасники-дослідники самі повинні прийти до них. По-третє, зазначені методи припускають своєрідний варіант навчання на моделях.

Активне соціально-психологічне навчання можна розглядати як новий напрям у професійній підготовці офіцерів, що забезпечує інтеграцію творчого потенціалу управлінського спілкування.

Результати досліджень багатьох авторів доводять, що навчання у тренінгових групах сприяє зміні життєвої позиції, установок, розвитку сенситивності, самосвідомості, підвищенню соціально-психологічної компетентності.

Основна мета соціально-психологічного тренінгу – підвищення компетентності у спілкуванні може бути конкретизована у завданнях з різним формулюванням, але обов'язково пов'язаних із засвоєнням знань, формуванням вмінь, навичок, розвитком установок, які визначають поведінку у спілкуванні, перцептивних здібностей людини, з корекцією і розвитком системи відносин особистості, оскільки особистісна своєрідність є тим фоном, який забарвлює у різні кольори дії людини, її вербальні і невербальні прояви в процесі міжособистісної взаємодії.

У тренінгу життєвих вмінь використовували три основні моделі, які визначали своєрідний підхід і розвиток. Перша модель спирається на сім категорій життєвих вмінь: вирішення проблем, спілкування, наполегливості, впевненості в собі, критичності мислення, вміння самоуправління і розвитку Я-концепції. Друга модель класифікує життєві вміння, що є метою тренінгу, на чотири категорії: міжособове спілкування, підтримку здоров'я, розвиток ідентичності, вирішення проблем і прийняття рішення. Третя модель містить тренінг емоційного самоконтролю, міжособистісних відносин, саморозуміння, фінансового самозахисту, самопідтримки і концептуалізації досвіду.

Метод групової терапії успішно застосовується у практиці психологічної допомоги військовослужбовцям – учасникам бойових дій. а також для професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України.

Тренінговий процес складається із циклів, що повторюються, кожен з яких містить у собі три фази: діагностичну, в якій учасники вивчають чергову ситуацію і породжують проблему; конструктивну, в якій члени групи шукають новий спосіб поведінки у цій ситуації, використовуючи групову дискусію, рольову гру, спонтанний діалог і процес інкубації, а також рефлексивну, в якій дослідження своєї пошуково-перетворюючої активності дозволяє учасникам усвідомити її структуру і особливості.

У повсякденному спілкуванні з оточуючими людьми, індивід здійснює на них певний вплив. Враження про цей вплив накопичується в оточуючих, і поступово узагальнюючись, переростає в певне уявлення про характер та інші особливості цієї людини. В умовах групової роботи здійснюється стимулювання до обміну такими уявленнями. У найбільш загальному вигляді – це інформація, яка виходить від об'єкта впливу, сприймається носієм впливу і поєднує у собі характеристики результатів такого впливу. Об'єкт впливу у такому випадку виконує роль джерела зворотного зв'язку (або комунікатор), а носій впливу – роль одержувача зворотного зв'язку (реципієнта). Робота тренінгової групи вирізняється низкою специфічних принципів, чітко дотримання яких є обов'язковою запорукою успішності роботи групи. По-перше, це принцип активності. Активність учасника тренінгової групи значно відрізняється від активності людини, яка читає книгу, або слухає лекцію. Учасник тренінгових занять постійно бере участь у розігруванні певної ситуації, виконанні вправи, спостерігає за поведінкою інших учасників. Учасник тренінгу у будь-який момент може бути задіяним у певних діях, що відбуваються в групі. Одночасно брати участь у тренінгу і спостерігати за тим, що відбувається в групі, для учасників є одним з найважливіших завдань. Ефективними у досягненні мети тренінгу через усвідомлення, апробацію і тренування прийомів, способів поведінки, ідей, які пропонує тренер, є

ті ситуації і вправи, які дають можливість брати активну участь у них усім членам групи одночасно.

По-друге, це принцип дослідницької творчої позиції. Під час тренінгу учасники групи усвідомлюють, відкривають ідеї, закономірності, котрі вже відомі у психології, а також, що особливо важливо, свої особисті ресурси, можливості, особливості. Отже, у програмі тренінгових занять мають бути такі ситуації, які б дали можливість членам групи усвідомити, випробувати і тренувати нові способи поведінки, експериментувати з ними.

По-третє, принцип об'єктивізації (усвідомлення) поведінки. Універсальним засобом об'єктивізації поведінки є зворотній зв'язок. В тих видах тренінгу, які спрямовано на формування вмінь, навичок, установок, використовуються додаткові засоби об'єктивізації поведінки. Це можуть бути аудіозапис, відеозапис роботи групи з подальшим прослуховуванням або переглядом.

Принцип конфіденційності зводиться до рекомендації не афішувати стороннім зміст спілкування, який розвивається у процесі роботи. Це сприяє створенню атмосфери довіри, запобігає можливим моральним збиткам, а накопичений досвід стає надбанням групи.

У роботі тренінгової групи завжди наявні два плани: змістовний і особистісний. Змістовний план відповідає основній змістовній меті тренінгу. Він змінюється у залежності від того, що є об'єктом впливу: установки, уміння, когнітивні структури, а також – від програми тренінгу: наприклад, у тренінгу креативності, тренінгу партнерського спілкування або ведення ділових переговорів зміст буде різним, хоча рівень об'єктів впливу один й той самий – установки та вміння. Особистісний план – це групова атмосфера, на тлі якої розгортаються події змістовного плану, а також стан кожного учасника зокрема (у деяких видах тренінгу ці стани і відношення учасників стають змістом роботи групи).

Аналіз тренінгової процедури у Т-групі свідчить, що суттєву роль даної групи відіграє спільна креативна діяльність її учасників. Відповідно до методики Т-групи, весь процес тренінгу складається із фрагментів, кожен з яких, у свою чергу, поділяється на три частини: уявлення про себе, зворотній зв'язок і експериментування. У процесі експериментування здійснюється пошук нових способів поведінки.

Перші два етапи є не тільки джерелом матеріалу для роботи третього, а й перевіркою його розробки. Така тренінгова технологія сприяє розвитку у учасників компетентності у сфері групової динаміки. Суттєво, що у цьому процесі особливу роль відіграє групова креативність. Це витікає з того, що нові способи поведінки учасники набувають не у вигляді готових рекомендацій, а самостійно відпрацьовують у процесі пошуково-перетворюючої активності, а саме: постановка проблеми, конструювання нового продукту і його апробація вже тут, під час групової взаємодії. Ця спільна творча діяльність, що зумовлює групову компетентність, стає основною для позитивних особистісних змін в учасників: зростання самоповаги, самоідентифікація, розвивається дослідницьке ставлення до ситуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підвищення компетентності у спілкуванні може бути конкретизовано у завданнях з різним формулюванням, але обов'язково пов'язаних із засвоєнням знань, формуванням вмінь, навичок, розвитком установок, які визначають поведінку та перцептивні здібності людини, з корекцією і розвитком системи відносин особистості, оскільки особистісна своєрідність є тим фоном, який забарвлює у різні кольори людську діяльність. Тренінгова процедура у Т-групі відтворює структуру пошуково-перетворюючої активності в риси додаткового ефекту, призводить до розвитку критичного мислення та креативності учасників. Таким чином, основна технологія групового тренінгового процесу може бути використана для засвоєння найбільш ефективних стилів поведінки під час міжособистісної взаємодії, винайдення ефективного способу спілкування майбутніх офіцерів-прикордонників під час виконання оперативно-службових завдань.

Список використаних джерел

1. Володько В. М. Іванова Т. В. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність як один з методів розвитку творчих здібностей студентів. Вища і середня педагогічна освіта. Київ, 1993. № 16. С. 62.
2. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник. Харків, 2002. С. 335–343.

3. Кремень В. Г., Максименко С. Д., Сафін О. Д. та ін. Військова педагогіка та психологія : підручник. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 2000. С. 462.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підруч. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
5. Максименко С. Д., Олексієнко Б. М., Сафін О. Д. та ін. Психологія професійної діяльності офіцера: підручник. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 1999. С. 448.
6. Максименко С. Д. Експериментальна психологія: підручник для студ. Вищ. навч. закл. / С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. К.: Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
7. Основи практичної психології: підручник / за заг. ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Київ: Либідь, 2009. 536 с.
8. Ягупов В. В. Військова психологія: підручник. Київ: ТанDEM, 2004. 656 с.
9. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2004. 679 с.

References

1. Volodko, V.M. & Ivanova, T.V. (1993). *Samostiina navchalno-piznavalna diialnist yak odyin z metodiv rozvytku tvorchykh zdibnostei studentiv [Independent educational and cognitive activity as one of the methods of development of creative abilities of students]*. Vyshcha i serednia pedahohichna osvita. Kyiv, № 16. 62. [in Ukrainian].
2. Lozova, V.I. & Trotsko, H.V. (2012). *Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia [Theoretical foundations of education and training]*. Kharkiv. 335-343 [in Ukrainian].
3. Kremen, V.H., Maksymenko, S.D., & Safin O.D. etc. (2010). *Viiskova pedahohika ta psykholohiia [Military Pedagogy and Psychology]*. Khmelnytskyi, 462. [in Ukrainian].
4. Moskalenko, V.V. (2005). *Sotsialna psykholohiia [Social Psychology]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury. 624. [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S.D., Oleksienko, B.M. & Safin O.D. etc. (1999). *Psykholohiia profesiinoi diialnosti ofitsera [Psychology of the professional activity of an officer]*. Khmelnytskyi, 448. [in Ukrainian].
6. Maksymenko, S.D. (2008). *Eksperymentalna psykholohiia: pidruchnyk dlya studentiv Vysch. navch. zakl. [Experimental Psychology: manual for students of Higher educ. establ.]*. K.: Tsentr navchalnoi literatury. 360. [in Ukrainian].
7. *Osnovy praktychnoi psykholohii (2009). [Fundamentals of practical psychology]*. Za red. V. Panok, T. Tytarenko, N. Chepelieva ta in. K. Lybid. 536. [in Ukrainian].
8. Yahupov, V.V. (2004). *Viiskova psykholohiia [Military Psychology]*. K.: Tandem,. 237-238 [in Ukrainian].
9. Yatsenko, T.S. (2004). *Teoriia i praktyka hrupovoi psykhekorektsii: Aktyvne sotsialno-psykholohichne navchannia [Theory and Practice of Group Psychocorrection: Active Socio-Psychological Study]*. Vyshcha shkola. 679. [in Ukrainian].

HANABA Svitlana, Doctor in Philosophy, Associate Professor, Professor of Department of pedagogics and social and economic disciplines of National academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi;

TOPOLNYTSKA Halyna, PhD in Psychology, Associate Professor, Senior Instructor of Department of pedagogics and social and economic disciplines of National academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.

METHODS AND PRINCIPLES OF GROUP PSYCHO-CORRECTION WORK IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BORDER GUARDS

Abstrakt. Modern humanitarian education requires the development of new active teaching methods, new programs and methodological manuals, developed on the basis of scientific research and practice of the teaching staff. Method of teaching is a rather complex, multidimensional psycho-pedagogical phenomenon, in which the objective laws, principles, goals, content and forms of learning are reflected. Nowadays, considerable experience has been gained in the education system, but the investigation of approaches to professional training of officers is in progress.

A certain role in solving these tasks could be played by so-called active methods of group work or socio-psychological trainings as a conscious activation of communicative processes in an educational or other group, depending on the content of assigned educational, cognitive, creative or psycho-corrective tasks.

Nowadays the practice of active of social education became the second birth but intensive methods of social and psychological training (business games, role games, training exercises and etc.) conducted many years ago. Thus, in 30 ties at some companies and educational establishments nearly 15-20 variants of role games were used. The reason that such work in our country was stopped is interpreted, first of all, insufficient methodical base and weak connection of the theory and practice. Communication as an objective necessity in all forms of vital functions arises simultaneously with formation of human society and formation of a person but during a long period of time is not realized as value even in practical, utilitarian conception. In modern communication an individual makes some influence with surrounding people. Impression about this influence is accumulated and gradually summarized, is developed in certain conception about character and other peculiarities of this person.

The purpose of the article is an attempt to reveal the essence and classify modern non-traditional methods of studying at a higher military educational institution as extremely complex psycho-pedagogical and social-pedagogical education in the system of professional training of future border guards.

Active social and psychological training can be considered as a new direction in the professional training of future border guards, which ensures the integration of the creative potential of management communication.

Key words: training, psych correction, group training, non-traditional methods, person-oriented approach, classification of group learning methods.

*Одержано редакцією: 06.02.2019 р.
Прийнято до публікації: 10.03.2019 р.*